

Vår saksbehandler: Matilda Burman
Direkte tlf: 23 30 14 16
E-post: matilda.burman@utdanningsdirektoratet.no

Vår dato:
29.05.2009
Deres dato:
07.04.2008

Vår referanse:
2008/1203
Deres referanse:
200604186

Kunnskapsdepartementet
Opplæringsavdelingen
Postboks 8119 Dep

0032 Oslo

Oppdragsbrev 16 - 08 - Utarbeide forslag til deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse hjemlet i opplæringsloven

Vedlagt følger Utdanningsdirektoratets forslag til generelle deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse hjemlet i opplæringsloven. Herved oversendes forslaget som vedlegg.

Med vennlig hilsen

Laila Fossum
avdelingsdirektør

Matilda Burman
rådgiver

Vedlegg: Forslag til generelle beskrivelser (deskriptorer) for fag- og yrkesopplæringen relatert til det europeiske kvalifikasjonsrammeverket (EQF)

**FORSLAG TIL GENERELLE BESKRIVELSER (DESKRIPTORER) FOR
FAG- OG YRKESOPPLÆRINGEN RELATERT TIL DET EUROPEISKE
KVALIFIKASJONSRAMMEVERKET (EQF)**

INNHOOLD

		Side
1	Sammendrag	Feil! Bokmerke er ikke definert.
2	Oppgaven / mandatet	4
3	Bakgrunn	4
4	Arbeidsgruppen	5
5	Framdrift	5
6	Metodevalg	6
7	Sammenhengen med høyere utdanning og fagskolen	7
8	Deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse	8
9	Nivåplassering av foreslåtte deskriptorer i forhold til EQF	12
	Vedlegg 1 Terminologi	15
	Vedlegg 2 EQF rammeverket	17

1. Sammendrag

Utdanningsdirektoratet ble i oppdragsbrev nr 16-08 fra Kunnskapsdepartementet bedt om å utarbeide forslag til beskrivelser for fag- og yrkesopplæringen hjemlet i Opplæringsloven, og plassere foreslåtte deskriptorer på relevant nivå i forhold til EQF.

En arbeidsgruppe ble av Utdanningsdirektoratet i juni 2008 gitt i oppgave å utarbeide forslag til deskriptorer for fag- og yrkesopplæringen i samsvar med oppdragsbrev fra Kunnskapsdepartementet. Arbeidsgruppens forslag går frem av denne rapporten.

Arbeidsgruppen har hatt dialog med partene i arbeidslivet gjennom presentasjon av arbeidet i samarbeidsmøter mellom leder og nestleder i de faglige rådene og SRY. De faglige rådene har gitt skriftlige tilbakemeldinger på arbeidsgruppens midtveisrapport. I tillegg har referansegruppen for nasjonal implementering av EQF gitt innspill til arbeidsgruppen underveis i arbeidet.

Arbeidsgruppen har laget forslag til deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse basert på følgende arbeidsmetode:

- deskriptorene er organisert i områder m.h.t. oppgaveutførelse:
 - i. planlegging
 - ii. arbeidsutførelse
 - iii. dokumentasjon/vurderingsom dekker helheten av kunnskap, ferdigheter og kompetanse innen fag- og yrkesopplæringen,
- kompetansemål som er karakteristiske og spesielle for læreplaner i fag- og yrkesopplæringen er samlet under nevnte områder i deskriptormatrisen,
- arbeidsgruppa har generalisert konkrete kompetansemål i vg3 planene til mer generelle beskrivelser av disse. Deskriptorene dekker helheten innen de ulike områdene (planlegging, arbeidsutførelse og dokumentasjon/vurdering).

Arbeidsgruppen har drøftet ulike dilemma med nivåplasseringen av deskriptorer i forhold til EQF. Vurdering om nivåplassering er satt i forhold til læringsutbytte etter fullført fag- og yrkesopplæring i samsvar med innholdet i læreplanene i Kunnskapsløftet. Arbeidsgruppens forslag til deskriptorer kan plasseres inn på flere nivåer i EQF. Noen deskriptorer er på nivå 3 og 5, men de aller fleste deskriptorene er på nivå 4 i EQF. Her er arbeidsgruppen delvis uenig.

Arbeidsgruppen poengterer at det er en mangel i norske læreplaner for fag- og yrkesopplæringen at ledelse, ansvar og selvstendighet slik definert i EQF fanges i liten grad opp gjennom målbare kompetansemål.

Arbeidsgruppen mener at det ikke er en enhetlig sammenheng mellom EQF-arbeidet for fag- og yrkesopplæringen og arbeidet med utvikling av deskriptorer og nivådifferensiering for universitet og høyskoler. Da det ikke er utviklet deskriptorer for fagskolen er arbeidsgruppens forslag utarbeidet uavhengig av vurderinger om fagskolen.

2. Oppgaven / mandatet

Utdanningsdirektoratet har i oppdragsbrev nr 16-08 fra Kunnskapsdepartementet fått i oppdrag å utarbeide forslag til beskrivelser for fag- og yrkesopplæringen hjemlet i opplæringsloven. I beskrivelsen av oppdraget står følgende:

- *Utdanningsdirektoratet bes om å utarbeide forslag til generelle deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse hjemlet i opplæringsloven.*
- *Direktoratet bes om å plassere de foreslåtte deskriptorene på relevant nivå i forhold til EQF og ivareta sammenhengen med det foreslåtte rammeverket for høyere utdanning.*
- *Forslag til deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse skal ferdigstilles innen 01.06.09. Etter dette vil forslaget bli sendt på høring.*
- *Det skal utarbeides en midtveisrapport om arbeidets framdrift og evt. resultater*

3. Bakgrunn

Utdanningsdirektoratet fikk våren 2008 i oppdrag fra Kunnskapsdepartementet å utarbeide forslag til deskriptorer for fag- og yrkesopplæringen hjemlet i Opplæringsloven.

Utdanningsdirektoratet nedsatte i juni 2008 en arbeidsgruppe bestående av fagekspertene med lang og bred erfaring fra læreplanutvikling innen de yrkesfaglige utdanningsprogrammene på alle nivåer. Hvert medlem har bistått med sin spesifikke faglige kompetanse i arbeidet. Utdanningsdirektoratet har fungert som sekretariat og tilrettelegger for arbeidsgruppen.

Kunnskapsdepartementet har oppnevnt en referansegruppe for nasjonal implementering av EQF, hvor partene i arbeidslivet er representert. Referansegruppen, de faglige rådene og Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen (SRY) har gitt innspill til arbeidet med utvikling av deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse.

Godt utformede, relevante og overordnede deskriptorer av læringsutbytte vil kunne være nyttige og nødvendige i flere sammenhenger for eksempel:

- for dem som skal vurdere og bestemme nye lærefag, legge ned eksisterende lærefag eller slå sammen lærefag
- for dem som skal utvikle nye kompetanseplattformer og nye læreplaner
- for dem som skal kvalitetssikre læreplaner
- for dem som skal informere eller bli informert, nasjonalt og/eller internasjonalt, om hva opplæringen fører fram til av kompetanse
- for dem som har ansvar for opplæringen og skal analysere læreplanen for et fag/kurs
- for å vurdere nivå for kompetanse
- for å vurdere og godkjenne ikke-formell og uformell læring

Deskriptorene skal passe for alle uavhengig av hvordan kompetansen er oppnådd. Deskriptorene bør derfor være generelle og på et overordnet nivå. Samtidig bør deskriptorene kunne konkretiseres i det enkelte lærefag/kompetanseplattform, kompetansemål i læreplan og vurderingsordninger. Innenfor kompetansemålene

(mål for læringsutbytte) graderes elevenes/kandidatenes faktiske prestasjoner ved hjelp av karaktersystemet (jf. terminologi i vedlegg 1).

4. Arbeidsgruppen Sammensetning og bakgrunn

Olav Steinnes (leder)	Hydro Aluminium Karmøy
Unni Bjarkøy	Hadeland vgs
Roger Nordahl	Sør-Trøndelag fylkeskommune
Torstein Jørgensen	Sortland vgs
Lise H. Ramsøy	Charmør Frisør AS
Ragnar Gregersen	EL & IT Forbundet

Alle medlemmene av arbeidsgruppen har deltatt i arbeidet med utvikling av læreplaner for fag- og yrkesopplæringen i Kunnskapsløftet i perioden 2006 – 2008. Medlemmene dekker et bredt spekter av utdanningsprogrammer i Kunnskapsløftet og har erfaring fra opplæring av elever og lærlinger i skole og arbeidsliv.

5. Framdrift

Arbeidsgruppen hadde oppstartsmøte 20. august 2008 og har hatt 11 arbeidsmøter, vekselvis en og to dagers møter, i perioden august 2008 til mai 2009. Midtveisrapport per 1. desember 2008 ble sendt Kunnskapsdepartementet og de faglige rådene for kommentarer. Arbeidsgruppens endelige forslag til deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse og nivå plassering i EQF er overlevert Utdanningsdirektoratet i slutten av mai 2009.

Alle ni faglige råd har vært invitert til å delta i prosessen. De faglige rådenes oppgave er å gi råd i faglige spørsmål når Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet eller Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY), ber om det. Samarbeidsmøte mellom leder og nestleder for de faglige rådene og SRY har fått presentasjoner av arbeidet under prosessen og har gitt nyttige innspill og tilbakemeldinger til arbeidsgruppen. De faglige rådene har gitt skriftlige innspill til arbeidsgruppens midtveisrapport som ble lagt frem i desember 2008.

Referansegruppen for nasjonal implementering av EQF er blitt presentert for arbeidet underveis og har gitt innspill til dette.

6. Metodevalg

Arbeidsgruppa har systematisk gått gjennom kompetansemål i læreplaner for vg3 yrkesfag for å finne grunnlag for utvikling av forslag til deskriptorer og forslag til nivåplassering av disse.

6.1 EQF-deskriptorer

For å kunne relatere deskriptorer for den norske fag- og yrkesopplæringen til det europeiske rammeverket (Jf. vedlegg 2) har arbeidsgruppen valgt å bruke samme begrepsinnhold som i det europeiske rammeverket for kvalifikasjoner:

- o *Kunnskap (teoretisk og/eller faktabasert)*
- o *Ferdigheter (kognitive og praktiske ferdigheter)*
- o *Kompetanse (ansvar og selvstendighet)*

Arbeidsgruppen har diskutert disse begrepene og definert de i norsk kontekst i forhold til Kunnskapsløftet. Kompetanse blir i EQF beskrevet som et uttrykk for ansvar og selvstendighet. Kompetanse blir i St.meld. nr. 30 Kultur for læring definert som "evnen til å mestre en kompleks utfordring eller utføre en kompleks aktivitet eller oppgave". I norske læreplaner for fag- og yrkesopplæringen brukes kompetanse som det samlede læringsutbytte oppnådd gjennom resultatmål relatert til kunnskaper og ferdigheter. Det er viktig å være oppmerksom på denne forskjellen når en leser forslaget til deskriptorer. Arbeidsgruppens forslag til deskriptorer for begrepet "kompetanse" er relatert til definisjonen i EQF.

Arbeidsgruppen har valgt å tilnærme seg arbeidet gjennom å få frem tema som karakteriserer innholdet i de norske læreplanene for fag- og yrkesopplæringen. Deskriptorer for slike tema kan utvikles enten for kategoriene kunnskap, ferdigheter og kompetanse i EQF hver for seg, eller ved å sette disse i en helhetsbeskrivelse (en innbyrdes sammenheng).

Eksempel:

For temaet "arbeidsprosesser og innsatsfaktorer som inngår i en produksjon eller tjenesteyting" har arbeidsgruppen valgt å lage deskriptorer som viser dette i en kontekst for alle områder i "EQF-matrisen" – kunnskap, ferdigheter og kompetanse. Helhetsbeskrivelsen innebærer at deskriptorerer som gjelder tema innenfor samme område må leses horisontalt fra venstre mot høyre. Dette kan angis på følgende måte:

	Kunnskap	Ferdigheter	Kompetanse
ARBEIDSPROSESSER OG INNSATSFAKTORER	gjøre rede for arbeidsprosesser og innsatsfaktorer som inngår i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet	utføre arbeidsprosesser som inngår i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet	vurdere og velge arbeidsprosesser og innsatsfaktorer i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet

Det understrekes at gruppens tilnærming til deskriptorer ikke angir en progresjon ut fra Blooms taksonomi, men angir en likeverdig helhetsbeskrivelse av de tema som karakteriserer norske læreplaner for fag- og yrkesopplæringen.

Arbeidsgruppen har søkt etter allmenngyldige deskriptorer som beskriver karakteristiske tema for norske læreplaner i fag- og yrkesopplæringen.

6.2 Områder av deskriptorer i deskriptormatrisen

Arbeidsgruppen mener det er viktig å få frem hele arbeidsprosessen som vektlegges i norske læreplaner gjennom:

Områder	Beskrivelse av arbeidsprosess
Planlegging	Forberedelse av arbeidsutførelse
Arbeidsutførelse	Fremstilling av produkter/utførelse av tjenester
Dokumentasjon/Vurdering	Vurdering av arbeidsprosess, resultat og egen læring

Tema som karakteriserer norske læreplaner er samlet under disse områdene. Gruppens tilnærming gjennom områder samsvarer med oppbyggingen i læreplanene og innholdet i fag- og svenneprøven.

6.3 Tema for de enkelte områdene

Et område er organisert i tema som beskriver helheten av de arbeidsoppgaver som det er naturlig å utføre i området.

- **Planlegging** – organiseres med følgende tema:
 - teorier og arbeidsmetoder
 - utstyr, materialer og materialbruk
 - kundebehov/brukerbehov/produkt- og tjenestebehov og ressursbruk
- **Arbeidsutførelse** organiseres med følgende tema:
 - regelverk/standarder/avtaler
 - fag- og yrkesetiske retningslinjer
 - arbeidsprosesser og innsatsfaktorer i produksjon/tjenesteyting
 - samhandling og kommunikasjon med kolleger og kunder/brukere
- **Dokumentasjon/ Vurdering** organiseres med følgende tema:
 - bedriftens internkontrollsystem
 - eget arbeid og sluttresultat
 - kommunikasjon med kunder/bruker om forventet resultat
 - forhold som fremmer og hemmer egen læring og utvikling

Arbeidsgruppen har valgt å være raus med antall deskriptorer i den hensikt å inkludere hele spektret av norsk fagopplæring. En konsekvens av denne tilnærmingen er at få eller ingen enkeltfag vil kjenne seg igjen i alle deskriptorene i matrisen.

7. Sammenhengen med høyere utdanning og fagskolen

7.1 Høyere utdanning

Arbeidsgruppa har blitt orientert om forslag til nasjonalt rammeverk for kvalifikasjoner i høyere utdanning. Det at deskriptorene for høyere utdanning ikke var fastsatte før april 2009 og det faktum at nivå for fagskoleutdanning enda ikke er beskrevet for Norge, gjorde at arbeidsgruppen opplevde det som problematisk å relatere deskriptorerer for fag- og yrkesnivået mot høyere utdanning.

7.2 Fagskolen

Arbeidsgruppen har ikke hatt dialog med gruppen som har utarbeidet deskriptorer for fagskolen underveis i prosessen. Sammenhengen med fagskolen er en viktig del av nivådiskusjonen, men da det ikke foreligger deskriptorer for fagskolen har arbeidsgruppen vurdert nivåplasseringen av læreplanene i fag- og yrkesopplæringen uavhengig av fagskolen.

8. Deskriptorer for fag- og yrkeskompetanse

Arbeidsgruppens forslag til deskriptorer angir innholdet i norske læreplaner for fag- og yrkesopplæringen relatert til kategoriene kunnskap, ferdigheter og kompetanse slik dette er definert i EQF (se vedlegg 2). For å relatere deskriptorene til innholdet i norske læreplaner er forslaget til deskriptorer under hver kategori organisert i områdene planlegging, arbeidsutførelse og dokumentasjon/vurdering. For hvert område inngår tema i samsvar med innholdet i læreplanenes kompetansemål. Til hvert tema er det utviklet forslag til deskriptorer under hver av kategoriene kunnskap, ferdigheter og kompetanse.

Forslaget til deskriptorer er satt opp i en matrise hvor det for hvert tema kan leses deskriptorer horisontalt fra venstre mot høyre som uttrykker en beskrivelse av læringsutbytte relatert til EQF-kategoriene kunnskap, ferdigheter og kompetanse.

Deskriptorene samsvarer med kompetansemål i læreplanene for fag- og yrkesopplæringen og vurderingsgrunnlaget for vitnemål og fag-/svennebrev.

8.1 Deskriptormatrise

En yrkesutøver med fullført kvalifikasjon skal ha følgende læringsutbytte definert i kunnskap, ferdigheter og kompetanse. Yrkesutøveren kan:

Prosessområder	Kunnskap (teoretisk og faktabasert)	Ferdigheter (kognitive og praktiske)	Kompetanse (ansvar og selvstendighet)
Planlegging (materielle /humane prosesser)	gjøre rede for teorier/ arbeidsmetoder/ begreper innenfor fagområdet	bruke teorier, arbeidsmetoder og begreper innenfor fagområdet	vurdere og dokumentere valg av arbeidsmetoder innenfor fagområdet
	gjøre rede for bruk av utstyr, materialer, og andre innsatsfaktorer innen fagområdet	sette opp lister over behov for utstyr, materialer og andre innsatsfaktorer og tilhørende logistikkforhold for arbeidsprosesser innen fagområdet	vurdere, velge og dokumentere bruk av utstyr, materialer, og andre innsatsfaktorer innen fagområdet
	gjøre rede for brukere og kunders produkt- og tjenestebehov og ressursbruk innen fagområdet	utføre analyser om kunder og brukeres produkt- og tjenestebehov og ressursbruk innen fagområdet og velge løsninger	vurdere fagområdets ressursbruk og produksjons- og tjenestetilbud i forhold til brukeres og kunders behov.
Arbeidsutførelse (fremstilling av produkter/utførelse av tjenester)	gjøre rede for gjeldende regelverk, standarder / avtaler og kvalitetskrav innen fagområdet	utføre arbeidet i tråd med gjeldende regelverk, standarder/ avtaler og fagområdets krav til kvalitet	begrunne og anvende gjeldende regelverk og bruk av standarder/ avtaler
	gjøre rede for fag- og yrkesetiske retningslinjer innen fagområdet	utføre arbeidet i tråd med fag- og yrkesetiske retningslinjer innen fagområdet	vurdere og begrunne anvendelse av fag- og yrkesetiske retningslinjer innen fagområdet
	gjøre rede for arbeidsprosesser og innsatsfaktorer som inngår i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet	utføre arbeidsprosesser som inngår i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet	vurdere og velge arbeidsprosesser og innsatsfaktorer i produksjon og tjenesteyting innen fagområdet
	gjøre rede for samhandling og kommunikasjon med kolleger, kunder og brukere innen fagområdet	samhandle og kommunisere med kolleger, kunder og brukere innen fagområdet	vurdere tiltak som fremmer samhandling og kommunikasjon med kolleger og kunder/ brukere
Dokumentasjon / Vurdering (vurdering av arbeidsprosess, resultat og egen læring)	gjøre rede for internkontrollsystemer innen fagområdet	utføre internkontroll innen fagområdet	vurdere, forbedre og dokumentere internkontrollsystem innen fagområdet
	gjøre rede for kvalitets- og dokumentasjon- kriterier for kontroll av eget arbeid og sluttresultat	utføre tiltak i samsvar med krav til kvalitet og dokumentasjon av eget arbeid og sluttresultat	vurdere og dokumentere eget arbeid og sluttresultat
	gjøre rede for betydningen av god kommunikasjon med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet.	kommunisere med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet	vurdere tiltak som fremmer god kommunikasjon med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet
	gjøre rede for forhold som fremmer og hemmer egen læring og utvikling innen fagområdet	vise initiativ, oppsøke situasjoner og praktisere arbeidsformer som fremmer egen læring og utvikling	dokumentere egen læring og vurdere tiltak som fremmer egen utvikling

8.2 Utvikling av deskriptorer

Nedenfor er det gitt eksempler på hvordan kompetansemål er formulert som deskriptorer under EQF-kategoriene kunnskap, ferdigheter og kompetanse innenfor områdene **planlegging** og **dokumentasjon/vurdering**:

Planlegging: industrimekaniker, produksjonsteknikk og kjemiprosessfag

Kompetansemål/ læringsutbytte		Planlegging	
Vg3 plan	Kunnskap	Ferdigheter	Kompetanse
Industri- mekaniker	planlegge arbeidsoppdrag og utføre vedlikehold, feilsøke, reparere og funksjonsteste mekaniske komponenter og redegjøre for alternative løsninger	planlegge og utføre arbeidsoppdrag i tråd med gjeldende regelverk for helse, miljø og sikkerhet og prosedyrer	kontrollere og dokumentere utført arbeid i tråd med gjeldende regelverk for helse, miljø og sikkerhet, prosedyrer og kvalitetssystem
Planlegging (materielle /humane prosesser)		utføre beregninger knyttet til materialforbruk og valg av utstyr	måle trykk, temperatur og mengde og vurdere måleresultatene med tanke på kvalitetskrav
Produksjons- teknikk	gjøre rede for materialtyper, materialkvaliteter, varmebehandling og bruksområder for produkter i produksjonsområdet	utarbeide en produksjonsplan ut fra en produksjonsordre og følge en logistikkplan for produksjonen	planlegge, vurdere og dokumentere produksjonsprosessen i tråd med tegninger, standarder og prosedyrer
Planlegging (materielle /humane prosesser)	gjøre rede for etiske retningslinjer, informasjons- og beslutningssystem, krav til HMS og krav til reduksjon av utslipp	utføre HMS-gjennomgang av arbeidsprosesser med vekt på miljøforhold og sikker jobbutførelse	foreta materialuttak og velge produksjonsmetode og måleutstyr ut fra en produksjonsordre
Kjemiprosess	gjøre rede for enhetsoperasjoner og tilhørende prosessutstyr	bruke datablader og dokumentasjon i henhold til rutiner for helse, miljø og sikkerhet og kvalitetssikringsarbeid	planlegge, utføre og vurdere arbeid i henhold til instruksjoner, prosedyrer og gjeldende regelverk
Planlegging (materielle /humane prosesser)	gjøre rede for hva som skjer kjemisk, biologisk og fysisk i enhetsoperasjoner og prosesser	klargjøre prosessutstyr for vedlikehold	

Deskriptorer	Kunnskap (teoretisk og faktabasert)	Ferdigheter (kognitive og praktiske)	Kompetanse (ansvar og selvstendighet)
Planlegging (materielle /humane prosesser)	gjøre rede for teorier/ arbeidsmetoder/ begreper innenfor fagområdet	bruke teorier, arbeidsmetoder og begreper innenfor fagområdet	vurdere og dokumentere valg av arbeidsmetoder innenfor fagområdet
	gjøre rede for bruk av utstyr, materialer, og andre innsatsfaktorer innen fagområdet	sette opp lister over behov for utstyr, materialer og andre innsatsfaktorer og tilhørende logistikkforhold for arbeidsprosesser innen fagområdet	vurdere, velge og dokumentere bruk av utstyr, materialer, og andre innsatsfaktorer innen fagområdet
	gjøre rede for brukere og kunders produkt- og tjenestebehov og ressursbruk innen fagområdet	utføre analyser om kunder og brukeres produkt- og tjenestebehov og ressursbruk innen fagområdet og velge løsninger	vurdere fagområdets ressursbruk og produksjons- og tjenestetilbud i forhold til brukeres og kunders behov.

Dokumentasjon/vurdering: frisørfaget, rørleggerfaget og helsearbeiderfaget

Kompetansemål / læringsutbytte		Dokumentasjon/vurdering		(vurdering av arbeidsprosess, resultat og egen læring)
VG3 plan	Kunnskap	Ferdigheter	Kompetanse	
Frisørfaget	gjøre rede for og vurdere virkninger av ulike frisørprodukter	presentere og dokumentere eget arbeid visuelt, verbalt og ved hjelp av digitale verktøy	vurdere eget arbeid i lys av trender og markedsbehov	
	gjøre rede for sammenheng mellom kostnader og lønnsomhet i frisørfaget	gjennomføre enkle markedsundersøkelser og vurdere behov for frisørtjenester	analysere kundens ønsker og forutsetninger for et personlig uttrykk i frisyredesign	
Rørlegger- faget	drøfte kor viktig det er med samhandling på arbeidsplassen	utføre profesjonell kundebehandling	planleggje, gjennomføre, dokumentere og vurdere eige arbeid	
	gjøre greie for korleis farlege stoff blir oppbevarte, behandla og destruerte	bruke digitale verktøy til varmeutrekningar	velje og bruke riktig materiell og verktøy til arbeidet	
Helsearb.- faget	observere og rapportere den enkelte brukers helhetlige behov	delta i tverrfaglig samarbeid	identifisere underernæring og feilernæring og foreslå tiltak for å forebygge og behandle disse	
	følge gjeldende regelverk for taushetsplikt og personvern i helse- og sosialsektoren	ivareta brukermedvirkning	kartlegge brukers funksjonsnivå og bistandsbehov, og gjennomføre tiltak i samhandling med brukeren	
	drøfte etiske problemstillinger knyttet til yrkesutøvelsen	kartlegge brukers funksjonsnivå og bistandsbehov, og gjennomføre tiltak i samhandling med brukeren	planlegge, gjennomføre, dokumentere og vurdere eget arbeid og foreslå forbedringstiltak	
Deskriptorer	Kunnskap (teoretisk og faktabasert)	Ferdigheter (kognitive og praktiske)	Kompetanse (ansvar og selvstendighet)	
Dokumentasjon/Vurdering	gjøre rede for internkontrollsystemer innen fagområdet	utføre internkontroll innen fagområdet	vurdere, forbedre og dokumentere internkontrollsystem innen fagområdet	
(vurdering av arbeidsprosess, resultat og egen læring)	gjøre rede for kvalitets- og dokumentasjonskriterier for kontroll av eget arbeid og sluttresultat	utføre tiltak i samsvar med krav til kvalitet og dokumentasjon av eget arbeid og sluttresultat	vurdere og dokumentere eget arbeid og sluttresultat	
	gjøre rede for betydningen av god kommunikasjon med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet.	kommunisere med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet	vurdere tiltak som fremmer god kommunikasjon med kunder og brukere om forventet produkt- og tjenesteleveranse innen fagområdet	
	gjøre rede for forhold som fremmer og hemmer egen læring og utvikling innen fagområdet	vise initiativ, oppsøke situasjoner og praktisere arbeidsformer som fremmer egen læring og utvikling	dokumentere egen læring og vurdere tiltak som fremmer egen utvikling	

8.3 Ledelse, ansvar og selvstendighet

Det reelle innholdet i den norske fag- og yrkesopplæringen har en stor grad av ansvar og ledelse i sin praktiske tilnærming/yrkesutøvelse. I læreplanene for fag- og yrkesopplæringen i Kunnskapsløftet er ledelse, ansvar og selvstendighet ikke

direkte formulert som konkrete kompetansemål. Dette inngår likevel i flere av læreplanene, men da angitt under formålsbeskrivelsen. Arbeidsgruppen har opplevd fraværet av kompetansemål for ledelse, ansvar og selvstendighet som en mangel ved læreplanene i Kunnskapsløftet i forhold til definisjonen av begrepet *kompetanse* i EQF. Et eksempel på dette fra formålet i læreplanen tømmer vg3 er:

Opplæringa skal også vere med på å fremme sjølvstende, kreativitet, yrkesvørnads, gode og trygge arbeidsvanar og evne til kommunikasjon med kundar, kollegaer og andre samarbeidspartnarar.

Det finnes ikke noen kompetansemål i læreplanen for tømmerfaget som konkret fanger opp intensjonen i formålsformuleringen om "sjølvstende".

9. Nivåplassering av forslag til deskriptorer i forhold til EQF

Deskriptorene innen ett fagområde må ses i en sammenheng selv om de er inndelt i planlegging, arbeidsutførelse og dokumentasjon/vurdering.

Læringsutbytte som er relevant i forhold til "kunnskap" i EQF er:

nivå 3	nivå 4	nivå 5
kunnskap om fakta, prinsipper, prosesser og generelle begrep i et arbeidsområde	fakta og teoretisk kunnskap innen et bredt arbeidsområde	omfattende, spesialisert , fakta og teoretisk kunnskap innen et arbeidsområde samt bevissthet om denne kunnskapens begrensning

Forslaget til deskriptorer relateres til en bredde innenfor et fagområde og ligger dermed minst på nivå 4 i EQF.

Kunnskapsgrunnlaget slik det er definert i EQF kommer etter arbeidsgruppens oppfatning i all hovedsak til uttrykk gjennom kompetansemålene i Vg2. Arbeidsgruppen vil poengtere at læreplanene for Vg3 i fag- og yrkesopplæringen i stor grad uttrykker handlingskompetanse.

Sentrale benevnelser for nivå 5 innen "kunnskapsområdet" i EQF er at læringsutbyttet er **omfattende og spesialisert** og at yrkesutøveren er **bevisst kunnskapens begrensning**.

Forslaget til deskriptorer innenfor kategorien "kunnskap" inneholder ikke benevnelser som er samsvarer med det europeiske nivå 5, selv om arbeidsgruppen mener at det finnes eksempler på kompetansemål fra læreplanene på Vg2 som praktiseres både på nivå 4 og nivå 5 i EQF.

Fra Vg2 Helsearbeiderfaget:

[nivå 4: gjøre rede for de mest brukte legemidlene og forklare virkninger og bivirkninger](#)

Helsefagarbeideren må observere virkninger og bivirkninger av medikamenter innen et bredt spekter av diagnoser. Helsefagarbeideren må observere endringer i tilstanden hos den enkelte pasient/ bruker som vil kunne påvirke den foreskrevne medikasjon, og rapportere videre.

Denne teorien er omfattende og endringer ikke nødvendigvis så lett å observere, trening på observasjoner gjøres gjennom de ulike diagnoser og tilstander i skoleåret vg2 slik at dette trenes på til læreløpet vg3 og gjør fagarbeideren i stand til å gjøre dette i sin yrkesutøvelse.

[Nivå 5: gjøre rede for sammenhengen mellom fysisk aktivitet og helse og hvordan fysisk aktivitet kan bidra til å forebygge de vanligste livsstilssykdommene](#)

Når helsefagarbeideren gjør rede for sammenhengen er det ut ifra en vurdering om dette skal være forebyggende for en som kan utvikle livstilsykdom, eller om det er en som allerede har utviklet dette, og som skal hindre/reducere videre utvikling, med de muligheter og begrensninger denne tilstanden gir. Det er i ulikt hvordan f.eks hjerneslag, diabetes, kols eller rusavhengighet/psykiatri rammer ulike personer, og hvilken livssituasjon dette medfører. I tillegg må det sees i sammenheng med hvor tjenesten utføres og hvem brukeren er (hjemmetjeneste, omsorgsboliger, psykisk helsevern, somatiske institusjoner, rusomsorg, sykehus) og pasient/brukers egen motivasjon og mestringsnivå, alder og kulturell påvirkning. Helsefagarbeideren jobber selvstendig og må ha bred kunnskap om andre yrkesgrupper en samarbeider med innen de ulike tjenestestedene, og avgjøre når egen kompetanse ikke strekker til.

Når det jobbes med dette kompetansemålet i skolen, vg2, er det gjennomgående i alle "diagnoser, situasjoner og tilstander" fordi det skal gjøre fagarbeideren faglig skikket til å stimulere til aktivitet og bevisst på hvordan aktiviteten fremmer helse og forebygger livstilsykdom. Ulike case eller praksis i faget "prosjekt til fordypning" trener elevene i ulike situasjoner en vil møte som fagarbeider. Dette vg2 målet er grunnlag for progresjon til flere vg3 mål.

Læringsutbytte som er relevant i forhold til "ferdigheter" i EQF er:

nivå 3	nivå 4	nivå 5
en rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å utføre oppgaver og løse problemer ved å velge og anvende grunnleggende metoder , redskaper, materialer og informasjon	en rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å finne løsninger til spesifikke problemer innen et arbeidsområde	en omfattende rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å utvikle kreative løsninger på abstrakte problemer

Forslaget til deskriptorer relateres til varierte måter å gjennomføre arbeidsoppgaver på og løse problemer, og ligger dermed minst på nivå 4. Sentrale benevnelser for nivå 5 innen "ferdighetsområdet" er at læringsutbyttet er å **utvikle kreative løsninger på abstrakte problemer**.

Arbeidsgruppens forslag til deskriptorer for kategorien "ferdighet" inneholder benevnelser som er relevante for både nivå 4 og nivå 5. Arbeidsgruppen mener at det finnes eksempler på kompetansemål fra læreplanene som praktiseres på nivå 4 og nivå 5 i EQF.

Fra Vg3 Helsearbeiderfaget:

[nivå 4: følge gjeldende regelverk for bruk av tvang](#)

Der bruk av tvang er nødvendig stilles det krav til at fagarbeideren har prøvd ut flere tiltak og gjort endringer for å unngå eller redusere bruk av tvang. Vedtak om tvang fattes etter faglige begrunnelser ut i fra hvilke tiltak som er prøvd ut og hvorfor disse ikke virker.

[Nivå 5: kartlegge brukerens funksjonsnivå og bistandsbehov, og gjennomføre tiltak i samhandling med brukeren](#)

Dette er vg3 handlingskompetanse. Helsefagarbeideren er en generalist og har et bredt spekter av arbeidsområder og møter mennesker i alle aldrer, med ulike diagnoser, tilstander og ulik modenhet, motivasjon og kommunikasjonsevner.

Hjelpebehov og bistandsbehov er ikke statisk, og vil være avhengig av sammenhengen mellom den enkeltes fysiske, psykiske, sosiale og kulturelle situasjon. Handlingskompetansen vg3 er å tilrettelegge og tilpasse tilbud ved

endinger i livssituasjoner baser på den enkeltes behov, opplevelse og mestring. Når en har med mennesker å gjøre kan uforutsette hendelser oppstå og som må løses i situasjonen.

Kartleggingen og observasjoner kan innen noen av tjenesteområdene f.eks hjemmesykepleie danne grunnlag for utforming av det tilbudet den enkelte får av offentlige tjenester. Bistandsbehovet og funksjonsnivået vil være i endring når tjenestemottakers situasjon endrer seg, og som vil kreve nye, eller endre tiltak. Fagarbeideren må ha kunnskap om tilbudet innen helse og sosialtjenester og informere om de mulighetene den enkelte har, trekke slutninger og bistå den enkelte.

Læringsutbytte som er relevant i forhold til "kompetanse" i EQF er:

nivå 3	nivå 4	nivå 5
ta ansvar for ferdigstillelse av oppgaver i arbeid tilpasse egen atferd til omstendighetene med hensyn til problemløsning	kunne administrere seg selv innenfor retningslinjene til et arbeidsområde som vanligvis er forutsigbare men som kan endre seg ha tilsyn med andres rutinearbeid samt å ta noe ansvar for evaluering og forbedring av arbeidet	utøve ledelse og tilsyn i sammenheng med yrkesaktiviteter der uforutsigbare endringer oppstår vurdere og videreutvikle egne og andres prestasjoner

Forslaget til deskriptorer relateres til selvstendighet, vurdering av situasjoner, forbedringer, iverksetting av tiltak og utvikling av egne prestasjoner. Sentrale benevnelser for nivå 5 innen "kompetanseområdet" er at læringsutbyttet gir grunnlag for yrkesutøvelse innen ledelse, tilsyn, håndtering av ulike situasjoner og vurdering og videreutvikling av egne og andre prestasjoner.

Arbeidsgruppen viser til at norske læreplaner for fag- og yrkesopplæringen ikke inneholder klare kompetansemål som kan relateres til ledelse og ansvar, men at dette heller kommer til uttrykk gjennom formålsbeskrivelsen.

Arbeidsgruppens forslag til deskriptorer for kategorien "kompetanse" innehar benevnelser som er relevante for nivå 4 i EQF. Arbeidsgruppen vil poengtere at selv om kompetansemålene i læreplanene for fag- og yrkesopplæringen ikke gir grunnlag for deskriptorer på høyere enn nivå 4, så representerer strukturen og helheten i læreplanene et høyere nivå i EQF.

Konklusjon

Forslaget til deskriptorer i deskriptormatrisen består av formuleringer som er representative for hovedmengden av kompetansemålene i læreplanene.

Ut i fra vurderingen ovenfor om nivåplassering knyttet til kunnskap, ferdigheter og kompetanse i EQF, er arbeidsgruppens konklusjon at forslaget til deskriptorer ligger på flere nivåer i EQF. Noen deskriptorer er på nivå 3 og 5 innen kategoriene kunnskap og ferdigheter, men de aller fleste deskriptorene er på nivå 4 i EQF. Her er arbeidsgruppen delvis uenig.

Vedlegg 1 - Terminologi

TERM	BESKRIVELSE
Kvalifikasjonsrammeverk	Beskrivelse av læringsutbytte i forhold til nivå og oppnådd kompetanse
Kompetanse	<i>Dokumentert</i> kompetanse som gir rett til vitnemål fag-/svennebrev og/eller kompetansebevis Jf bestemmelser i forskrift til opplæringsloven kap. 4 om vurdering, eksamen, fag- /svenneprøve og kompetanseprøve Se også beskrivelse av realkompetanse i siste rad
Kvalifikasjon	Kompetanse består av mange kvalifikasjoner, f. eks. har et lærefag mange kvalifikasjoner.
Kompetansemål	Jf læreplanverket for Kunnskapsløftet. Kompetansemål tilsvarer <i>læringsutbytte</i> ¹ eller <i>læringsresultat</i> . Læringsutbytte er en syntese av kunnskaper, ferdigheter og holdninger og beskriver hva eleven/lærlingen skal kunne mestre <i>etter</i> endt opplæring på ulike trinn Kompetansemål i Læreplanverket for Kunnskapsløftet skal: <ul style="list-style-type: none"> • være tydelige når det gjelder hva eleven/lærlingen skal kunne gjøre eller mestre etter endt opplæring på ulike trinn • beskrive forventet <i>læringsutbytte/læringsresultat</i> • være konkrete og forståelige for lærere/instruktører, elever/lærlinger og foresatte • være utformet slik at de er egnet som grunnlag for samarbeid og dialog mellom <i>alle</i> aktører som er involvert i opplæringen • være utformet på en slik måte at de gir rom for flere veier til mål • være formulert på en slik måte at elever/lærlinger skal kunne vurderes i forhold til disse
Fagkunnskap	Kompetansemål for fagkunnskap skal være en beskrivelse av forventet kunnskap om fakta, generelle begreper og prinsipper som grunnlag for utførelse av et arbeidsfelt
Ferdigheter	For Kunnskapsløftet er det bestemt at mål for grunnleggende ferdigheter skal være integrert i alle læreplaner for fag på fagets premisser og på relevante nivåer. Ferdigheter er derfor inndelt i to områder: A) Grunnleggende ferdigheter skal integreres i kompetansemålene og bidra til utvikling av fagkompetansen. På fag- og yrkeskompetansenivå skal grunnleggende ferdigheter forstås slik: Grunnleggende ferdigheter er ferdigheter som er avgjørende for utvikling av faglig kunnskap og viten, og for å kunne kommunisere og samhandle med andre i et bredt spekter av sammenhenger. De grunnleggende ferdighetene er <i>faguavhengige</i> i den forstand at de er viktige for læring, utvikling og yrkesutøvelse i de fleste fag. Samtidig er de <i>fagavhengige</i> i den forstand at de utvikles på fagenes premisser og er en del av læreplanene for fag. <i>Å kunne uttrykke seg muntlig og skriftlig</i> innebærer å kunne samtale med og formidle informasjon til andre. Kunne utveksle synspunkter og erfaringer og kunne bruke faglige begreper og løsninger i planlegging,

¹ Læringsutbytte som i EQF- learning outcome

	<p>veiledning og brukeropplæring. Kunne dokumentere utført arbeid. <i>Å kunne lese</i> innebærer å forstå ulike fagtekster som sikrer at arbeidet til enhver tid utføres i tråd med lovverk, anbefalinger og brukernes behov. <i>Å kunne regne</i> innebærer å kunne gjøre økonomiske beregninger og vurdere resultater <i>Å kunne bruke digitale verktøy</i> innebærer å søke informasjon, behandle og vurdere informasjon kritisk</p> <p>B) Utførelse av arbeidet Kunne utføre arbeidet i tråd med planlegging og kunne reflektere og vurdere kvaliteten av produkt eller utført tjeneste.</p>
Basis-kompetanse	<p>Prinsipper for opplæringen Læreplanverket for Kunnskapsløftet forutsetter at elever og lærlinger får utviklet en bred basiskompetanse slik at de er godt rustet til videre studier eller arbeid. Prinsipper for opplæringen tydeliggjør skolens og lærebedriftenes ansvar for å utvikle elevenes sosiale kompetanse, læringsstrategier og motivasjon. Prinsippene gjelder for alle fag og på alle nivå i grunnopplæringen. Følgende mål er tatt fra Læringsplakaten og omhandler kompetanse den enkelte skal utvikle. Kandidaten skal kunne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vise utholdenhet og nysgjerrighet og evne til kritisk tenkning • organisere sin egen læring. Ha strategier for å planlegge, gjennomføre og vurdere eget arbeid for å nå kompetansemål. • ha innarbeidet varierte arbeidsmåter • kunne arbeide både selvstendig og i samarbeid med andre • kunne reflektere over egen praksis, reflektere over nyervervet kunnskap og kunne anvende denne i nye situasjoner • kunne vurdere seg selv • utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse <p>Kunne gjøre bevisste verdivalg, valg av utdanning og fremtidig arbeid</p>
Vurdering	<p>Vurdering skal gi uttrykk for <i>i hvilken grad</i> en kandidat har nådd de kompetansemål (forventet læringsutbytte) som er bestemt i læreplanen for faget. Vurderingen er standardbasert dvs. - relatert til kompetansemål. Dette innebærer at vurderingen skal vise hvilken evne kandidaten har til å kunne bruke tilegnete kunnskaper og/eller utøvende eller skapende evner</p>
Kjennetegn på måloppnåelse²	<p>Kjennetegn på måloppnåelse beskriver <i>kvaliteten</i> på en prestasjon i forhold til kompetansemålene</p>
Real-kompetanse	<p>Kompetanse som er tilegnet på en annen måte enn gjennom formell utdanning. Fra forskrift til opplæringslov: <i>"Realkompetanse skal vurderast i forhold til kompetansemåla i faga i Læreplanverket for Kunnskapsløftet. Vurderinga skal vise om realkompetansen er likeverdig med kompetansen som er oppnådd gjennom vidaregåande opplæring. Vurderinga skal vere godkjend eller ikkje godkjend realkompetanse i fag eller delar av fag. Fylkeskommunen har ansvaret for at vurderinga av realkompetanse blir utført på forsvarleg grunnlag"</i>.</p>

² Jf Utdanningsdirektoratets utprøving for en mer faglig relevant og rettferdig vurdering

Vedlegg 2 EQF - det europeiske rammeverket for livslang læring

Deskriptorer som definerer nivåene i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket (EQF)

Hvert av de 8 nivåene defineres av et sett deskriptorer som viser det læringsutbyttet som er relevante for kompetansen på det nivået i ethvert kvalifikasjonssystem			
	Kunnskap	Ferdigheter	Kompetanse
	<i>I EQF blir kunnskap beskrevet som teoretisk og/eller faktabasert</i>	<i>I EQF blir ferdigheter beskrevet som kognitive (bruk av logisk, intuitiv og kreativ tenkning) og praktiske (medfører praktisk håndlag og bruk av metoder, materialer, redskaper og instrumenter)</i>	<i>I EQF blir kompetanse beskrevet som et uttrykk for ansvar og selvstendighet.</i>
Nivå 1 Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 1 er	grunnleggende allmennkunnskap	grunnleggende ferdigheter som kreves for å utføre enkle oppgaver	arbeide eller studere under direkte veiledning i strukturerte forhold
Nivå 2 Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 2 er	grunnleggende praktisk kjennskap til et arbeidsområde eller studiefelt	grunnleggende kognitive og praktiske ferdigheter som trengs for å kunne bruke relevant informasjon for å utføre oppgaver og å løse rutinemessige problemer med bruk av enkle regler og redskaper	arbeide eller studere under veiledning men med en viss grad av selvstendighet
Nivå 3 Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 3 er	kunnskap om fakta, prinsipper, prosesser og generelle begrep i et arbeidsområde eller studiefelt	en rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å utføre oppgaver og løse problemer ved å velge og anvende grunnleggende metoder, redskaper, materialer og informasjon	ta ansvar for ferdigstillelse av oppgaver i arbeid eller studier tilpasse egen atferd til omstendighetene med hensyn til problemløsning
Nivå 4 Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 4 er	fakta og teoretisk kunnskap innen et bredt arbeidsområde eller studiefelt	en rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å finne løsninger til spesifikke problemer innen et arbeidsområde eller studiefelt	kunne administrere seg selv innenfor retningslinjene til et arbeidsområde eller studiesammenheng som vanligvis er forutsigbare men som kan endre seg ha tilsyn med andres rutinearbeid samt å ta noe ansvar for evaluering og forbedring av arbeidet eller studieaktivitetene
Nivå 5 * Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 5 er	omfattende, spesialisert, fakta og teoretisk kunnskap innen et arbeidsområde eller studiefelt samt bevissthet om denne kunnskapens begrensning	en omfattende rekke kognitive og praktiske ferdigheter som kreves for å utvikle kreative løsninger på abstrakte problemer	utøve ledelse og tilsyn i sammenheng med yrkes- og studieaktiviteter der uforutsigbare endringer oppstår vurdere og videreutvikle egne og andres prestasjoner
Nivå 6 ** Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 6 er	avansert kunnskap innen et arbeidsområde eller studiefelt, som omfatter en kritisk forståelse av teorier og prinsipper	avanserte ferdigheter som viser mestring og nyskaping, noe som kreves for å løse komplekse og uforutsigbare problemer i et spesialisert yrke eller studiefelt	håndtere komplekse tekniske eller faglige aktiviteter eller prosjekter, samt ta beslutningsansvar i uforutsigbare yrkes- eller studiesammenhenger ta ansvar for å administrere faglig utvikling for individer og grupper
Nivå 7 ***	svært spesialisert	spesialiserte	lede og endre arbeid eller

Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 7 er	kunnskap, hvorav noe er i forkant av utviklingen innen et arbeidsområde eller studiefelt, som basis for nytenking kritisk bevissthet om kunnskap innen et felt og i grensesnittet mellom ulike områder	problemløsende ferdigheter som kreves i forskning og/eller innovasjon for å utvikle ny kunnskap og prosedyrer samt å integrere kunnskap fra ulike felt	studiesammenhenger som er komplekse, uforutsigbare og som krever nye strategiske tilnærminger ta ansvar for å bidra til faglig kunnskap og praksis og/eller for å vurdere en gruppes strategiske prestasjoner
Nivå 8 **** Læringsutbyttet som er relevant på Nivå 8 er	kunnskaper i absolutt forkant av utviklingen i et arbeidsområde eller studiefelt og i grensesnittet mellom ulike områder	de mest avanserte og spesialiserte ferdigheter og teknikker, inkludert syntese og evaluering, som kreves for å løse kritiske problemer i forskning og/eller innovasjon samt til å utvide og omdefinere eksisterende kunnskap eller faglig praksis	utvise betydelig autoritet, innovasjon, selvstendighet, vitenskaplig og faglig integritet og vedvarende forpliktelse til utvikling av nye ideer eller prosesser i forkant av utviklingen innen arbeids- og studieområder inkludert forskning

Kompatibilitet med det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning.

Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning angir deskriptorer for sykluser. Hver syklusdeskriptor er en fellebetegnelse for typiske forventninger til prestasjoner og evner i forhold til den kompetansen som angir slutten på den aktuelle syklus.

* Deskriptoren for den korte syklusen innen høyere utdanning (innenfor eller knyttet til første syklus), utviklet innenfor det felles kvalitetsinitiativet som ledd i Bologna-prosessen, tilsvarer læringsutbyttet for EQF nivå 5.

** Deskriptoren for første syklus i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning tilsvarer læringsutbyttet EQF nivå 6.

*** Deskriptoren for andre syklus i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning tilsvarer læringsutbyttet for EQF nivå 7.

**** Deskriptoren for tredje syklus i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning tilsvarer læringsutbyttet for EQF nivå 8.